

До питання ефективності функціонування територій пріоритетного розвитку

Розкрито теоретичні засади функціонування територій пріоритетного розвитку (ТПР) як різновиду спеціальних економічних зон з притаманним їм преференційним режимом. Проаналізовано практику інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання ТПР у Волинській області. На основі оцінки соціально-економічної ефективності функціонування створеної у Волинській області території пріоритетного розвитку обґрунтовано роль ТПР у розвитку економіки регіону та подоланні проблем, пов'язаних з необхідністю структурної перебудови економіки проблемних шахтарських регіонів. Обґрунтовано пропозицію щодо доцільності продовження практики створення територій пріоритетного розвитку в окремих регіонах України.

Ключові слова: преференційний режим, спеціальна економічна зона, територія пріоритетного розвитку.

Розвиток ринкових відносин та активна інтеграція вітчизняної економіки у європейський і світовий простір актуалізують питання підвищення ефективності державної регіональної політики. Його нагальність посилюється упродовж останніх 10-15 років, однак серйозних зрушень не спостерігається, що обумовлено значною мірою обмеженістю фінансових ресурсів держави для прямого фінансування вирішення економічних і соціальних проблем регіонів. За цих умов дієвим засобом забезпечення регіонального розвитку є залучення додаткових інвестицій недержавного сектора. Одним з апробованих світовою практикою шляхів активізації інвестиційної діяльності в регіонах є створення спеціальних територіальних господарських утворень, або спеціальних економічних зон (СЕЗ) та територій пріоритетного розвитку (ТПР).

Проблематиці функціонування СЕЗ та ТПР присвячені наукові праці О. Анісімової, О. Маричевої, В. Пили, В. Письмака, О. Сиволап та ін. [1–5], в яких доведена роль спеціальних територіальних господарських утворень в активізації чинників регіонального розвитку, розглянуті особливості процесу управління інвестиційною діяльністю підприємств в умовах вільних економічних зон і територій пріоритетного розвитку, досліджені питання законодавчого, митного та фіскального регулювання. Однак ряд питань функціонування СЕЗ лишаються дискусійними, зокрема й певні аспекти питання кінцевої соціально-економічної ефективності від запровадження пільгового інвестиційного режиму.

Мета даного дослідження полягає в аналізі та оцінці соціально-економічного ефекту інвестиційної діяльності суб'єктів спеціальних територіальних господарських утворень на прикладі території пріоритетного розвитку у Волинській області.

У 2001 р. Законом України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області» у м. Нововолинську та селищі Жовтневому запроваджено спеціальний режим інвестиційної діяльності.

За наявної багатогарнітності організаційних форм спеціальних (вільних) економічних зон, до яких належать і території пріоритетного розвитку, їх сутність полягає у відносній відособленості певної території чи суб'єкта господарювання від загальноекономічного режиму. Мета, з якою на території держави

запроваджуються особливі преференційні режими господарювання, полягає в активізації підприємництва, інвестиційної та інноваційної діяльності, підвищенні зайнятості.

Економічну основу активізації підприємництва у СЕЗ та ТПР становить використання спеціальних преференційних режимів. Це означає, що господарська діяльність у їх межах ґрунтується на запровадженні системи пільг та заохочень, орієнтованої на стимулювання залучення підприємницького (інвестиційного) капіталу.

Під територією пріоритетного розвитку ми розглядаємо територію в межах населеного пункту чи району, на якій склалися несприятливі соціально-економічні умови і встановлюється спеціальний (преференційний) режим інвестиційної діяльності, стимулювання підприємництва, економічного зростання депресивного регіону, забезпечення високого рівня зайнятості населення, прискореного ринкового реформування економіки, оптимізації фінансових потоків.

В Україні для більшості ТПР податкові пільги є основою преференційного режиму. Інвестиційна діяльність передбачає типові фіскальні пільги, що стосуються сплати податку на додану вартість, податку на прибуток та ввізного мита.

Посилаючись на Дж. Стігліца, слід зауважити, що податкові пільги є «швидше знаряддям економічної політики, завдяки якому держава намагається здійснювати інвестиції в ті способи, які вона вважає особливо доцільними», і в ті галузі, регіони, «в які з тих чи інших причин було б інакше неможливо привабити інвестиції достатні для того, щоб галузі, регіони «були соціально оптимальними» [6].

За період функціонування спеціального режиму інвестиційної діяльності у Волинській області відстежується позитивна динаміка загального обсягу інвестицій. Цю тенденцію ілюструють дані рисунка 1.

Так, упродовж 2000-2009 рр., обсяг залучених інвестицій без урахування скасованих інвестиційних проектів досяг величини 40220,8 тис. дол. США. Динаміка надходження інвестицій в економіку регіону має стабільний характер, простежується формування тенденції до поступового збільшення їхніх обсягів. У 2009 р. обсяг інвестицій, залучених у ТПР Волинської області, зріс порівняно з 2008 р. на 294 тис. дол. США. Упродовж 2000-2009 рр. завдяки преференційному режиму інвестиційної діяльності всього залучено інвестицій на 39267 тис. дол. США. З огляду на це, пропонується розглядати даний показник як статистично значимий

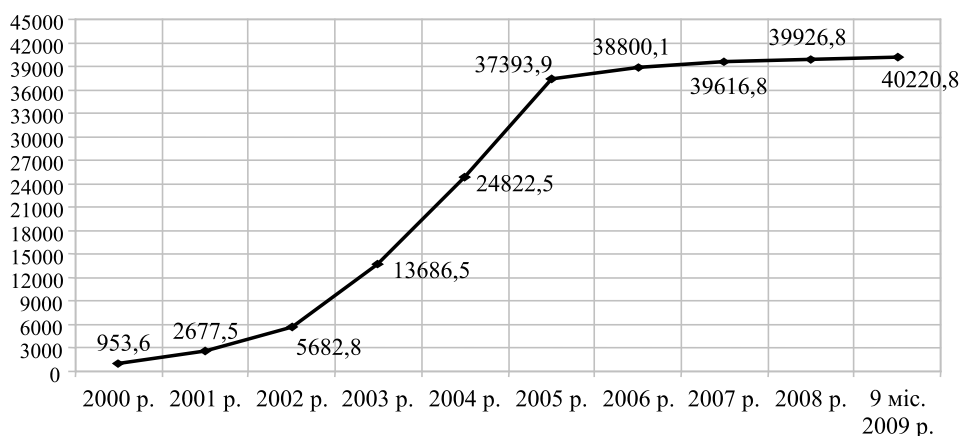

Рис. 1. Динаміка загального обсягу залучення інвестицій у ТПР Волинської області упродовж 2000-2009 рр. (тис. дол. США) [7]

фактор впливу на поліпшення інвестиційного капіталу, активізацію інвестиційної діяльності в регіоні.

Інвестиційні ресурси характеризуються різноманітністю форм. Структуру внесених інвестицій можна подати так: грошові внески – 62,2%, з них кредитні ресурси – 18%; матеріальні цінності – 11,2%; нематеріальні активи – 0,1%; реінвестиції – 25,7%; інші – 0,2% [7].

Важливим у даному дослідженні є вивчення впливу пільгового режиму інвестиційної діяльності на функціонування підприємств-суб'єктів ТПР Волинської області, оскільки збільшення обсягу інвестування, активізація інвестиційних проєктів у регіоні є інструментами, що дозволять посилити економічну самостійність та подолати деформації розвитку регіону.

Результатом інвестування ТПР у Волинській області стало зростання обсягів промислової продукції з 4,7 млн. грн. у 2000 р. до 556,6 млн. грн. у 2009 р. Загальний обсяг реалізованої продукції суб'єктами господарювання ТПР зріс з 30,6 млн. грн. у 2000 р. до 1777,5 млн. грн. у 2009 р. [7]. Разом з тим, упродовж аналізованого періоду зросла роль підприємств-суб'єктів ТПР у формуванні економічного потенціалу регіону. Це підкреслюється ростом на 12,3% частки промислової продукції, виробленої суб'єктами ТПР, у обсягах промислової продукції Волинської області (з 0,5% до 12,8%). Їх роль у промисловому потенціалі міста Нововолинська стала визначальною. Питома вага обсягів промислової продукції, виробленої суб'єктами ТПР, у загальному показнику міста досягла 70%.

Функціонування ТПР у Волинській області сприяло появі інноваційної складової у діяльності місцевих підприємств. За 9 місяців 2009 р. обсяг реалізованої інноваційної продукції становив 10,8 млн. грн., що не спостерігалось до запровадження режиму ТПР. З'явився також експортний вектор діяльності ТПР, хоча світова фінансова криза обмежила її експортні можливості.

Починаючи з 2001 р., у ТПР Волинської області реалізовано 15 інвестиційних проєктів, з них 3 інноваційні) загальною кошторисною вартістю 36,7 млн. дол. США, з яких 14 пов'язані з іноземними інвесторами. Найбільш потужними суб'єктами території пріоритетного розвитку є: ТзОВ «БРВ-Україна», що спеціалізується на виробництві меблів; ТзОВ «Нововолинський олійно-жировий комбінат» (м'які маргарини, соуси, олія); ТзОВ «Волинська фабрика гофротари» (виробництво гофротари).

Активізація інвестиційної діяльності в ТПР має своїм наслідком і соціально-економічні ефекти, зокрема зростання доходів зайнятих працівників. Упродовж 2000-2009 рр. заробітна плата зросла з 190,7 грн. до 1845 грн. (табл. 1) і є на 235 грн. вищою від середньої зарплати по області. За цей же період на 62% зменшилося число зареєстрованих безробітних.

В контексті впливу пільгового режиму інвестиційної діяльності на регіональний розвиток слід зазначити, що функціонування ТПР спричинило прискорене економічне зростання регіону, котрий мав виражені ознаки депресивності. Це підтверджується позитивною динамікою обсягів промислової продукції у м. Нововолинську. Обсяг промислової продукції, виготовленої підприємствами міста, зріс з 97,2 млн. грн. у 2000 р. до 795,1 млн. грн. у 2009 р. (у вісім разів). Інвестиційна діяльність протягом 2000-2009 рр. при цьому сприяла зміні структури економіки міста. Так, до 2000 р. серед її галузей провідне місце посідала добувна (вугільна) промисловість, на яку припадало 40,7% обсягу реалізації продукції промисловості. Створення в умовах ТПР нових виробництв, зокрема деревообробної, хімічної, машинобудівної, харчової та целюлозно-паперової промисловості, виробництва гумових та пластмасових виробів, замістило закриття шахт, запобігло

Таблиця 1

Динаміка обсягів промислової продукції у Волинській області*

Роки	Обсяг промислової продукції (робіт, послуг), млн. грн.			Питома вага обсягів промислової продукції виробленої на ТПР, СЕЗ в обсягах продукції	
	ТПР у Волинській області	Місто Нововолинськ	Регіон	Міста (%)	Регіону (%)
2000	4,7	97,2	967,5	4,8	0,5
2001	74,4	150,7	1176,0	49,4	6,3
2002	89,9	174,9	1434,8	51,4	6,3
2003	169,0	216,3	1935,1	78,1	8,7
2004	262,0	356,5	2722,0	73,6	9,6
2005	299,0	434,5	3580,1	69,0	8,4
2006	360,2	554,2	4916,6	65,0	11,3
2007	523,1	796,2	4792,1	65,7	10,9
2008	609,7	882,3	4956,7	69,1	12,3
2009**	556,6	795,1	4350,0	70,0	12,8

* Складено за статистичними даними Виконавчої дирекції Ради з питань ТПР у Волинській області та Головного управління економіки Волинської облдержадміністрації.

** Дані наведено станом на 01.10.2009 р.

виникненню гострої соціальної напруженості, пов'язаної з безробіттям вивільнених шахтарів. Сьогодні домінуючі позиції посідають обробна промисловість (47,5%), виробництво транспортного устаткування (11,5%), целюлозно-паперова промисловість (9,73%) [7].

Зазначимо також, що саме завдяки вкладеним інвестиціям у місті вдалося зберегти інфраструктуру будівельної, транспортної галузей, сфери обслуговування.

Досягнуті результати є наслідком залучення переважно іноземних інвестицій і не пов'язані з переміщенням вітчизняного капіталу з інших регіонів України. Дані рис. 2 ілюструють випереджувальні темпи приросту прямих іноземних інвестицій на одиницю населення м. Нововолинська проти показників темпів приросту по області. Така тенденція пояснюється активною динамікою загального обсягу інвестицій, залучених у ТПР за час дії пільгового режиму інвестиційної діяльності у 2002-2005 рр., та залученням інвестицій на реалізацію інвестиційних програм органів місцевого самоврядування, спрямованих на реконструкцію житлово-комунального господарства міста, що також є безпосереднім наслідком результатів функціонування ТПР.

Таким чином, позитивний вплив ТПР на концентрацію капіталу в місті є очевидним.

Важливим у нашому дослідженні є вивчення соціально-економічних ефектів від створення та функціонування ТПР, що полягають у створенні нових та збереженні наявних робочих місць, підвищенні добробуту населення.

Упродовж 2000-2009 рр. у межах створеної у Волинській області території пріоритетного розвитку, було організовано 2218 нових робочих місць, у тому числі для працевлаштування шахтарів – 520. Завдяки створенню нових та збереженню наявних робочих місць вдалося досягти зниження кількості безробітних з 2587 осіб у 2000 р. до 992 осіб у 2009 р. Рівень безробіття по місту Нововолинську

Таблиця 2

Зайнятість та рівень заробітної плати у м. Нововолинськ*

	Одиниця виміру	Роки									
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість безробітних	осіб	2587,0	2256,0	1850,0	1703,0	1510,0	1290,0	769,0	539,0	730	992
Створення нових робочих місць, усього; у тому числі на ТПР	одиниць	252,0	1023,0	642,0	1307,0	869,0	1952,0	2243,0	2410,0	1351	1263
		125	272,0	503,0	542,0	304,0	222,0	191,0	-	28	31
Середньомісячна зарплата одного штатного працівника	грн.	190,7	235,04	315,36	377,54	517,2	749,83	865,0	1420,0	1767	1845
Заборгованість із заробітної плати	тис. грн.	-	8386,4	6987,1	7399,6	1077,6	2555,0	136,6	139,3	2077,9	1858,0

* Складено за статистичними даними Управління економіки та державної реєстрації Виконавчого комітету Нововолинської міської Ради.

знизився з 9,6% у 2000 р. до 4,0% у 2009 р. Для порівняння: у 2000 р. по області цей показник склав 6,95%, а у 2009 р. – 4,3%. Безробіття в місті зменшилося до рівня, нижчого, ніж у середньому по області.

Заслужовує на увагу той факт, що завдяки вкладеним інвестиціям, вдалося покращити соціально-психологічний клімат у місті, зокрема відбулося скорочення трудової міграції до країн СНД та Європи. За статистичними даними, у 2009 р. міграційний рух населення відбувся з позитивним сальдо. Так, до міста прибула 771 особа, а виїхало за її межі 508 осіб. Поряд з цим спостерігається покращення демографічної ситуації. У січні-грудні 2009 р. народилося 711 дітей, що на 67 осіб (10,4%) більше ніж у 2008 р. Порівняно з відповідним періодом 2008 року показник народжуваності зріс з 11,2 до 12,4 новонароджених на 1000 мешканців.

Таким чином, зважаючи на складові соціально-економічного ефекту від створення та функціонування ТПР Волинської області, слід стверджувати, що розвиток ТПР має позитивний вплив на розв'язання комплексу проблем, пов'язаних зі створенням і збереженням робочих місць, проведенням структурної реформи та подоланням депресивності «затухаючих» вугільних басейнів, збереженням належного рівня життя населення.

Наслідки функціонування ТПР позитивно впливають також на макрорівневі процеси, зокрема через вливання у бюджетні фінансові потоки. Узагальнюючим показником ефективності інвестиційної діяльності за умов ТПР можуть бути обсяги податкових надходжень до державного бюджету, що упродовж 2000-2009 рр. сягнули 167,6 млн. грн. (з них податок на додану вартість – 130,7 млн. грн., податок на прибуток підприємств – 11,6 млн. грн., інші податки і збори – 25,3 млн. грн.). Одночасно за цей період суб'єктами ТПР отримано пільги з оподаткування в обсязі 16,6 млн. грн. Таким чином, позитивне сальдо податкових надходжень завдяки існуванню ТПР Волинської області становило 151 млн. грн.

Виходячи з вище викладеного, запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності за моделлю ТПР у Волинській області має достатні підстави розглядатися у позитивному плані. Головними позитивними чинниками при цьому вважаємо:

- покращення інвестиційного клімату;
- активізацію інвестиційної діяльності;
- розвиток підприємницького середовища;

Рис. 2. Динаміка прямих іноземних інвестицій на одиницю населення по регіон упродовж 2000-2009 рр. (дол. США) [7]

- потенційні можливості збільшення надходжень до бюджетів різних рівнів;
- зростання виробничого потенціалу;
- економічний розвиток депресивних територій;
- структурну перебудову галузей економіки регіону;
- покращення фінансового забезпечення виробничого розвитку суб'єктів господарювання шляхом використання інвестиційних ресурсів;
- запровадження інноваційних технологій;
- розширення ринків збуту продукції;
- покращення фінансового стану підприємств;
- розширення зовнішньоекономічної діяльності;
- зростання рівня зайнятості та доходів населення;
- скорочення трудової міграції.

Сьогодні суб'єкти СЕЗ діють, незважаючи на призупинення пільгового режиму їх функціонування, і на прикладі Волинської ТПП показують свою ефективність. Недоліки, пов'язані з функціонуванням ряду СЕЗ в Україні, очевидно були наслідком не системної проблемності СЕЗ, а слабкості державного регулювання та контролю їх діяльності.

Проведене дослідження дає можливість зробити висновок, що територія пріоритетного розвитку – це особлива модель розвитку економіки регіону, спроможна за рахунок преференційного режиму інвестиційної діяльності розв'язати проблеми структурної перебудови господарства, сприяє прискореному соціально-економічному розвитку територій, котрим у силу різних причин притаманна економічна відсталість або втрата попереднього потенціалу росту.

Враховуючи, що закономірні в період трансформування економіки України диспропорції територіального розвитку потребують управлінських й законодавчих дій, спрямованих на їх подолання, на основі проведеного дослідження вважаємо за правильне повернутися до практики створення територій пріоритетного розвитку. Надання відповідного статусу найвразливішим до економічних проблем територіям, а це – малі міста, що прив'язані до містоутворювальних підприємств, котрі припиняють функціонування, визначені відповідно до законодавства України депресивні території, гірські населені пункти тощо, сприятиме ефективному вирішенню проблем регіонального та місцевого розвитку.

Хочемо також наголосити, що подальше використання таких моделей, як території пріоритетного розвитку, супроводжується необхідністю вирішення ряду проблем правового забезпечення їх функціонування та удосконалення системи взаємовідносин суб'єктів господарювання ТПП з державою.

Список використаних джерел:

1. Анісімова О. М. Управління інвестиційною діяльністю підприємства в умовах спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / О. М. Анісімова. – Донецьк, 2004. – 20 с.
2. Маричева О. В. Управління інвестиційними проектами в умовах ВЕЗ / О. В. Маричева // Фінанси України. – 2003. – №9. – С. 71-78.
3. Пила В. Спеціальні (вільні) економічні зони: теорія та практика : [навч. посіб.] / В. Пила, О. Чмир. – К. : Київ. держ. торгов.-екон. ун-т, 1998. – 328 с.

4. Письмак В. П. **Региональные аспекты специального режима инвестирования: теория и практика, проблемы и решения** / В. П. Письмак. – Донецк : Донеччина, 2000. – 256 с.
5. Сиволап Л. А. **Іноземний капітал в економіці України в умовах спеціального режиму інвестиційної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук: спец. 08.05.01. «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»** / Л. А. Сиволап. – Донецьк, 2004. – 20 с.
6. Стігліц Дж. Е. **Економіка державного сектора** / пер. з англ. – К. : Основи, 1998. – С. 551.
7. **Статистична звітність про результати функціонування ТПП у Волинській області** / відп. за вип. В. С. Ковалюк. – Нововолинськ : Мінотавр, 2009. – 35 с.

Румянцева Г.И. К вопросу об эффективности функционирования территорий приоритетного развития.

Раскрыты теоретические основы функционирования территорий приоритетного развития (ТПР) как разновидности специальных экономических зон с присущим им преференционным режимом. Проанализована практика инвестиционной деятельности субъектов хозяйствования ТПР в Волынской области. На базе оценки социально-экономической эффективности функционирования созданной в Волынской области территории приоритетного развития обоснована роль ТПР в развитии экономики региона и преодолении проблем, связанных с необходимостью структурной перестройки экономики проблемных шахтерских регионов. Обосновано предложение о целесообразности продолжения практики создания территорий приоритетного развития в отдельных регионах Украины.

Ключевые слова: преференционный режим, специальная экономическая зона, территория приоритетного развития.

Rumiantseva H.I. The Issue of Efficient Functioning of the Priority Development Territories.

The theoretical basis of priority development territories (PDT) functioning as the type of special economic zones with the preferential regimen is outlined. The practice of economic entities investment activity of the PDT of Volyn Region is analyzed. On the basis of social and economic efficiency of functioning of the priority development territory created in Volyn region the role of the PDT in development of regional economy and overcoming of problems concerning the necessity of the structural economic reorganization of the problem miner regions is emphasized. The proposals over the efficiency of continuation of the practice of new priority development territories creation in the regions of Ukraine are made.

Key words: preferential regimen, special economic zone, priority development territory.

Надійшло 23.02.2010 р.